

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 10, Issue 3, September 2022, p. 1-22

Received	Reviewed	Published	Doi Number
18.07.2022	23.08.2022	26.09.2022	10.29228/ijlet.63611

Determinations About Birth Phrases In Taskiras

*Ayşe KORKMAZ*¹

ABSTRACT

Taskires play a significant role in the dissemination of knowledge on a variety of topics, including the birth, death, education, and artistic sense of poets. In addition to these, they're also among the sources consulted by disciplines such as sociology and history in terms of the information they contain about the social, economic and cultural life of the period and the content that will help history. In this study, first of all, the 16th, 17th and 18th century poets' taskires have been analyzed in terms of the expressions used in describing the birth of the poets and their style of expression. The findings obtained as a result of the analysis have been categorized and divided into sub-headings. It's observed that some of the expressions related to birth were created using metaphorical and figurative elements, while others were used literally. While there are very few expressions about birth in some taskires, it's noteworthy that some taskires have a high number of birth expressions. At the same time, it's seen that some of the birth expressions have a very plain and unimaginative, realistic structure, while others are shaped by the authors' broad imagination, rich vocabulary and artistic sense. While it isn't possible to find information about the poets' birth dates in all of the examples, the place of birth is mentioned in almost all of them. It can be said that this situation in specifying dates may have a mystical substructure or may have developed based on a lack of knowledge considering the conditions of the period. At the end of the review, the findings and inferences are discussed in the conclusion section. Accordingly, it has been observed that some of the authors of taskire describe the birth event using atypical metaphors, while others express birth with tropes and idioms.

Key Words: Taskire, birth, XVI-XVIII. Centuries, wording

Tezkirelerde Doğum İfadeleri Hakkında Tespitler

ÖZET

Tezkireler, şairlerin doğumu, ölümü, eğitimi, sanat anlayışı gibi pek çok konuda bilgi vermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bunların yanında dönemin sosyal, ekonomik, kültürel hayatı ile ilgili barındırdığı bilgiler ve tarihe yardımcı olacak içerikler taşıması bakımından sosyoloji, tarih gibi bilim dalları tarafından da başvuru kaynakları arasındadır. Bu çalışmada öncelikle XVI, XVII. ve XVIII. yüzyıl şüara tezkireleri, şairlerin doğumu anlatılırken kullanılan ifadeler ve söyleyiş tarzları bakımından incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular, kategorize edilerek alt başlıklara ayrılmıştır. Doğum ile ilgili ifadelerin bazılarının; benzetme, mecaz unsurları kullanılarak oluşturulduğu, bazılarının ise gerçek anlamıyla kullanıldığı görülmüştür. Bazı tezkirelerde doğum ile ilgili çok az ifadeye rastlanırken, bazı tezkirelerde doğum ifadelerinin yoğun olduğu dikkat çekmiştir. Örneklerin tamamında şairlerin doğum tarihleri hakkında bir bilgiye rastlamak mümkün değilken, neredeyse hepsinde doğdukları yer belirtilmiştir. Tarih belirtmekteki bu durumun, tasavvufi bir alt yapısının olabileceği veya dönemin şartları düşünüldüğünde bilgi eksiliğine dayalı olarak geliştiği söylenebilir. İnceleme sonunda, tespit edilen bulgular ve çıkarımlar sonuç bölümünde ele alınmıştır. Buna göre bazı tezkire yazarlarının değişik metaforlar kullanarak doğum hadisesi anlattığı; bazı yazarların ise mecazlarla ve deyimlerle doğumu ifade ettiği görülmüştür. Bazı tezkirelerde sadece şairin nereli olduğu belirtilmiş, bazı tezkirelerde ise doğmak, hayata gelmek, mütevellid olmak gibi doğrudan doğumla ilgili ifadeler kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, doğum, XVI-XVIII. Yüzyıl, üslup

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ayse.ornek@gmail.com, 0000-0001-5375-1287

Giriş

Tezkire, Arapça z,k,r kökünden türemiş ve hatırlatmaya vesile olan şey anlamına gelen bir kelimedir. Edebi anlamda ise şair, hattat, veli, musiki ustaları gibi belirli bir meslekte tanınmış kişilerin hayatından ve sanatından bahseden türdür. Günümüzdeki biyografik türlerin temeli olarak düşünülebilir.

Türk edebiyatında bilinen ilk tezkire Ali Şir Nevayî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eseridir. Çağatay Türkçesi ile yazılmış bu eser bir mukaddime ve sekiz meclisten oluşmaktadır. Bu tezkire Câmî'nin *Baharistan* ve Devletşah'ın *Tezkire-i Devletşah* adlı eserleriyle birçok benzerlik barındırmakta ve İran edebiyatında önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bunun yanında, Türk edebiyatı için asıl önemi Anadolu'daki tezkire yazıcılığına öncü olmasıdır. Ali Şir Nevâyî ile başlatılan tezkire yazma geleneği Anadolu sahasında yazılan diğer tezkirelerle devam ettirilmiştir. Bu tezkireler:

16. yüzyılda; Heşt Behişt (Sehi Bey), Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Latîfî), Meşâ'irü'ş-Şu'arâ (Âşık Çelebi), Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Hasan Çelebi), Gülşen-i Şu'arâ (Ahdî), Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Beyânî), Kühnü'l-Ahbâr (Âlî)

17. Yüzyılda; Mecmau'l-havas (Sadıkî), Riyazü'ş-şuara (Riyazî), Zübdetü'l-eşar (Fâizî), Tezkire-i Şuara (Rıza), Tezkire-i Şuara (Yümnî), Zeyl-i Zübdetü'l-eşar (Âsım), Teşrifatü'ş-şuara (Güftî)

18. Yüzyılda; Tezkire-i Şuara (Mûcib), Tezkire-i Şuara (Safâyî), Tezkire-i Şuara (Sâlim), Nuhbetü'l-asar li Zeyli Zübdetü'l-eş'ar (Beliğ), Nuhbetü'l-asar min-Fevaidi'l-eş'ar (Safvet), Âdab-ı Zurefa (Râmiz), Tezkire-i Şuara (Silahdarzade), Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye (Esrâr Dede), Mir'at-i Şî'r (Âkif)

19. Yüzyılda; Tezkire-i Şuara (Şefkat), Bağçe-i Safa-enduz (Esad Efendi), Tezkiretü'ş-şuara (Ârif Hikmet), Hatimetü'l-eş'âr (Fatîn), Mecmuatü't-teracim (Tevfik), Kafîle-i Şuara (Mehmet Tevfik), Eslaf (Faik Reşad)

20. yüzyılda; Mecma-ı Şuara (Mehmet Siraceddin), Tezkire-i Şuara-yı Amid (Ali Emirî), Son Asır Türk Şairleri (İbnülemin Mahmut Kemal İnal), Tuhfe-i Nailî (Nail Tuman)'dir. (İsen vd, 2009: 29-126)

Tezkirelere genel olarak baktığımızda içerisinde şairlerle ilgili birçok bilgiyi barındırdığını görmekteyiz. Doğumu, adı, lakabı, öğrenimi, mesleği ya da hangi makama sahip olduğu, hocaları, görev yaptığı yerler, ölümü, mezarı, hayatlarıyla ilgili bazı kısa olaylar, sanat anlayışı hakkında değerlendirmeler, eserleri, eserlerinden örnekler, tezkireler içerisinde bulabileceğimiz bilgiler arasındadır. Her tezkirede bu bilgilerin hepsinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Örneğin, Fâizî gibi daha çok antolojik tarzda tezkire yazan tezkireciler genellikle şairin adı, mesleği ve ölümünden bahsetmekle yetinmiştir.

Şairin hayatının kapsamlı olarak anlatıldığı tezkirelere bakıldığında genellikle açıklamaların şairin doğumu ile başladığını görebilmek mümkündür. Bu doğum ifadeleri daha çok şairin doğduğu yeri belirtmek için kullanılmıştır. Doğum/doğma ile ilgili bir fiil kullanmadan sadece doğum yerlerinin belirtildiği örneklerde mevlid, mevlid-i aslı, mevlid-i şerif, mevlid-i latîf, vatan-ı aslı, hâk-i pâk, maskat-ı re's gibi ifadelerin varlığı göze çarpmaktadır:

Mevlidi Akşehir olup (Latîfî, s. 170)

Hâk-i pâki ma'den-i şu'arâ olan Vardar Yeñicesi'ndendir (Riyâzî, s. 147)

Masakat-ı re'os-i mahmiye-i Edirne'dür. (Âşık Çelebi, s. 781)

Mevlid-i aslısi Dırabzın'dur. (Âşık Çelebi, s. 796)

... mevlid-i latîfi Adana ... (Ahdî, s. 508)

Mevlid-i vücûd-encüm-i sa'ûd-ı bî-nühûsı cezîre-i Rodos'dur. (Ahdî, s. 526)

Bu kullanıma ek olarak tezkire yazarının, doğrudan şairin nereli olduğuna değindiği örnekler de mevcuttur:

Üskübîdür. (Âlî, s. 155, 156)

Şehr-i Burûsadan... (Latîfi, s. 270, 271)

Vilâyet-i Menteşede Muğla nâm kaşabadandır. (Latîfi, s. 320)

Doğum yerleriyle ilgili verilen bilgilerin aksine doğum tarihlerine ilişkin bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bu durumun özellikle yapılmadığı, dönemin şartlarından kaynaklanan bilgi eksikliğinden ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Yine tezkirelerde doğumun ön planda olmayışının, tezkire maddelerinin sayıca az olan bir kısmında doğum ifadelerine rastlayışımızın, tasavvufî bir temeli olabileceği de düşünülmektedir. Klasik Türk edebiyatına kaynaklık eden tasavvuf, tezkire kültürünün şekillenmesinde de oldukça büyük role sahiptir. Tasavvufta iki tip doğumdan bahsedilir. Bunlardan ilki normal doğumdur. Bu doğum ile insan mülk âlemine gelmektedir. Bu aslında ruhun beden/nefs kazanması halidir ki tasavvuftaki asıl amaç bu nefsi yok etmektir. İkinci doğum ise manevî doğumdur ve bu doğumla melekût/gayb âlemiyle irtibat başlar, yani nefis alt edilir ve ruhun emri altına girer. Doğum ile ilgili olan tasavvuftaki bu anlayış neticesinde; tezkirelerde, ruhun anavatanından ayrılışı olması bakımından ilk doğum olabildiğince az dikkate alınmış olabilir.

Doğum yerleri hakkında bazı tezkirelerde veya tezkire maddelerinde gördüğümüz sade ve kısa kullanımların yanında şairin doğuşunun sanatlı bir şekilde anlatıldığı örnekler de mevcuttur. Bu örnekler incelendiğinde benzetme unsurlarından bolca yararlandığı görülmektedir. Yazar, şairi bazen bir güneşe/aya/yıldıza, bazen bir cevhere, bazen bir bitkiye/çiçeğe, bazen bir inciye bazen bir yaprağa benzetmiş ve gök cisimlerinin doğuşunu/parlamasını, cehverin madenden çıkarılmasını, çiçeğin/bitkinin büyüüp göğe yükselmesini, incinin sahile vurmasını şairin hayata gelmesiyle nitelemiştir. Bu benzetmeler yazarın sanat anlayışı hakkında bilgi verirken, doğum hadisesini nasıl algıladığını da bize göstermektedir.

Doğum için kullanılan benzetmelerin yanında yazarlar mecazlı kullanıma da önem vermiştir. Bir yere ayak basmak, ulaşmak, baş göstermek, dahil olmak anlamlarına gelen kelime gruplarını doğmak anlamıyla kullanarak metne hareketli ve sanatlı bir giriş yapmayı başarmışlardır.

Bu sanatlı kullanımların yanında tezkire yazarlarının, doğmak, mütevellid olmak, hayata gelmek, tevellüd eylemek gibi doğrudan doğumu ifade eden kelime/kelime gruplarıyla doğumu nitelediği örnekleri de görmek mümkündür.

Çalışmada 16, 17 ve 18. yüzyıl tezkireleri seçilmiştir. Bu kapsam dahilinde var olan 17. yüzyıl tezkirelerinden antolojik nitelikteki tezkirelerde istenilen bilgilerin ya hiç olmayışı ya da parmakla sayılacak kadar az olmasından dolayı örneklendirme yapılamamıştır. Antolojik nitelikteki tezkireler dışında 16. yüzyılda Sehî Bey, Aşık Çelebi ve Latîfî'nin tezkirelerinde de araştırma konusuna uygun veriye çok nadir rastlanmıştır. Bu tezkirelerin dışındaki tezkirelerden örnekler, çalışmanın uygun yerlerinde sunulmuştur.

Tespit edilen örnekler benzetme unsurları kullanılması, mecaz kullanılması ve gerçek anlamlı kelimelerin kullanılması olarak üç ana başlık altında incelenmiştir.

1. Benzetme Unsurları Kullanılması

Klasik Türk edebiyatı şair ve yazarları dilin imkan ve değerlerinden azami miktarda yararlanmaya, kelimelerin ses ve anlam gücünü kullanmaya çalışmışlardır. Dilimizdeki kelimelerin asıl anlamları, şairin/yazarın içinde bulunduğu duygu ve coşkuyu tam anlamıyla karşılayamadığı zamanlarda farklı sanatlara/söyleyişlere başvurulmuştur. Bu durumda şair/yazar bir olay, durum veya nesneyi anlatırken başka bir nesneyle ilişkilendirerek anlatma yolunu yani benzetmeyi seçmiştir. Anlatıyı daha canlı, daha estetik hale getiren bu benzetmeler; şairin/yazarın sanat anlayışını da ortaya koymaktadır.

1.1. Gök cisimleri

Çoğunluğu iyi bir tahsil görmüş, bilgili ve kültürlü insanlardan oluşan Klasik Türk edebiyatı şairleri eserlerinde sahip oldukları bilgi birikiminden faydalanmış; yaşadıkları dönemin ilimlerine, olaylarına yer vermişlerdir. Bu aktarım içerisinde yerde ve gökte var olan cisimler ve meydana gelen olaylar da vardır. Klasik Türk edebiyatına kaynaklık eden gök bilimi yani kozmografyada "*astroloji yani yıldız biliminden tutunuz da bütün ay, güneş, yıldızlar ve gezegenler âlemi, insanın hayatını yakından ilgilendiren "burçlar"*"la ilgili bilgiler, terimler mevcuttur. (Canım, 2021: 432) Klasik Türk edebiyatının üzerine oturduğu temelde var olan gök bilimindeki mevcut terimler, eserlerde sıklıkla dile getirilmiş ve belli benzetmelerle kullanılmıştır.

İncelenen tezkireler içerisinde Kınalızâde, Sâlim ve Râmiz tezkirelerinde madde başı şâirlerin doğumu hakkında gök cisimleri ile benzetmeler yapıldığı görülmektedir. Tezkire yazarı için doğum hadisesi; bir güneşin, ayın veya yıldızın ufuktan doğması, parlaması gibi gök olaylarını çağrıştırmaktadır.

Tulû' etmek; gök cisimleri için doğma, doğuş anlamına gelmektedir. Yazar, madde başı yaptığı şairi bazen bir güneşe (mîhr, âfitâb, hurşîd), bazen bir aya (hilâl), bazen de bir yıldız (kevkeb) benzetmiş ve böylece farklı bir doğum metaforu oluşturmuştur:

1.1.1. Mîhr/ Âfitâb/ Hurşîd

Klasik Türk edebiyatında göğün dördüncü katında olan güneş, "*kuvvat, şiddet, kahir, istitalet, süreklî gazab, rağbet, hiss, iffet, haya ve rikkat*" (Onay, 2000: 224) vasıflarına sahiptir. Ay ve Müşteri yıldızı onun dostu iken Zühre ve Zuhâl yıldızı düşmanlarıdır. Yine güneş, edebiyatımızda parlaklığından dolayı sevgiliye benzetilir. Sevgili o denli parlaktır ki âşığın gözü ondan başkasını göremez. Şems, mîhr, âfitâb, hurşîd; güneş ile eş anlamlı kelimelerdir.

Bazı özelliklerinden dolayı sevgili olarak teşbih edilen güneş, tezkirelerde doğum hadisesi ile anılmaktadır. Madde başı şairin doğumu, güneşin doğuşuna benzetilmiştir. Örneğin;

Sâlim, Sultân Mustafâ Han'ı cihâna yayılan, ışık veren bir güneşe benzetmiş ve bu güneşin ufuktan doğuşuyla Sultân Mustafâ Han'ın dünyaya gelişini aynı zemine oturtmuştur:

Sultân Mustafâ Han: *Mîhr-i münîr-i zât-ı Öâlem-gîrleri sâl-i hicretîñ biñ yetmiş dört zül'-kaÖde-i şerifiniñ sekizinci şelâse günüñ kabîl-i Öâsrda ufq-ı saÖâdet ü ikbâlden devlet ile tâliÖ ü zâhir ve mehd-i Burcü'l-hâmel-i celâletde mânend-i âftâb-ı Öâlem-tâb lâmiÖ ü bâhir olup ... (Sâlim Tezkiresi s. 158-159)*

Yine Subhî maddesinde, Subhî bir güneşe benzetilmiş ve İstanbul ufkundan doğduğu belirtilmiştir. Burada, Sâlim'in Subhî mahlaslı şâirin doğuşunu anlatırken mahlasla uyumlu olan sabîh kelimesini kullanması dikkat çekicidir:

Subhî: ... *hürşîd-i vücûd-ı bih-büdları ufq-ı sabîhu'l-cemâl şehri-i İstanbul'dan bedîd ...* (Sâlim Tezkiresi s. 452)

*Kınalızâde Tezkiresi'*nde de güneş metaforunun, doğumla ilintili olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Şemsî maddesinde vücut güneşinin Bursa'dan doğduğu söylenmektedir. Hasan Çelebi, bu maddede tıpkı Sâlim'de olduğu gibi mahlas ile anlatım arasında (Şemsî, hürşîd, tâli', matla' kelimleri ile) bir uyum gözetmiştir.

Şemsî: *Hürşîd-i vücûd-ı matla'-ı şehri-i Burusadan tâli' ü rahşân olan* (Kınalızâde s. 474)

Yine *Kınalızâde Tezkiresi'*nin Lem'î maddesinde benzer bir durum mevcuttur. Şâirin mahlası ile doğum hadisesinin anlatılışı arasında kelime ve anlam açısından benzerlikler mevcuttur.

Lem'î: ... *şehr-i cennet-âyîn Burusa-i mahrûsadan bârik ü lâmi' olup hürşîd-i vücûd-ı ufq-ı şehri-i mezbûrdan zâhir ü tâli' olmuştur.* (Kınalızâde s. 732)

Aşağıdaki maddede doğum, güneşin doğması olayı ile eşleştirilmiş ve seçilen kelimelerin yine mahlasla uyumlu oldukları tespit edilmiştir:

Âftâbî: *Âftâb-ı vücûd-ı pür-'unvânı matla'-ı şehri-i Merzifondan tâli' ü rahşân olmuştur.* (Kınalızâde s. 196)

Yukarıdaki örneklere ek olarak; *Kınalızâde Tezkiresi'*nde 'İzârî, Seydî, Mecdî, Mustafâ, Hâtîfî ve Hüdâyî maddelerinde; *Esrâr Dede Tezkiresi'*nde Dervîş Tâbî maddesinde; *Safâyî Tezkiresi'*nde Hâfız, Hâsim, Tayyibî, Mâdih, Nâbî, Cezmî, Nâdî, Hâdî maddelerinde doğumla ilgili olarak güneş metaforu kullanıldığı tespit edilmiştir. Bahsedilen maddelerden seçilen aşağıdaki örneklerde; güneşin doğuşu, kişinin dünyaya gelişi ile ilişkilendirilmiştir:

'İzârî: *vilâyet-i Germiyândan tâli' ü rahşân olup mihr-i âsmân gibi 'âleme efsân olmuştur.* (Kınalızâde s.551)

Seydî: *Âftâb-ı vücûd-ı pür-cûd-ı maşrik-ı vilâyet-i Hamîdden bürûz u zuhûr etmiştir.* (Kınalızâde s. 455)

Mecdî: *Bir gur-re-i garrâdur ki şehri-i Edirnedden nümâyân ve bir hürşîd-i pür-ziyâdur ki ufq-ı belde-i mezbûreden tâli' ü rahşân olmuştur.* (Kınalızâde s. 743)

Hüdâyî: *Âftâb-ı zât-ı envârı handân-ı fazl-ı bî-şümârdan zâhir ü bedîdâr ve hilâl-i vücûd-ı bî-misâli ufq u 'ilm ü kemâlden lâmi' ü âşkâr olup* (Kınalızâde s. 918)

Dervîş Tâbî: *Âftâb-ı tâb-dâr-ı vücûd-ı şebistân-ı Karâhîsâr'dan tâli' olup* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 71)

Hâfız: *Mihr-i vücûdu ufq-ı İstânbül'dan tulû' etmiştir* (Safâyî Tezkiresi s. 156)

Nâbî: *Mihr-i cihân-tâb-ı vücûdu matla'ı Ruhâ'yı şeref-yâb-ı tulû' u zuhûr etmiştir* (Safâyî Tezkiresi s. 628)

Cezmî: *Žiyâ-pâş-ı kalem-rev-i fażl u iķân olan hürşîd-i vücûd-ı mes'ûdu matla'ı-eşhâb-ı kemâl ü Öîrfân olan İstânbül'dan tulû' etmiştir* (Safâyî Tezkiresi s. 148)

Nâdî: *Hürşîd-i cihân-tâb-ı ma'ârif ü kemâl olan vücûdu hâvâlî-i Kastamonu'dan/matla'ı İstânbül'dan tulû' etmiştir* (Safâyî Tezkiresi s. 644)

Kınalızâde Tezkiresi Dervîş maddesinde doğum, hem güneş ile hem de hilâlin doğuşu, görünür hale gelişi ile anlatılmıştır:

Dervîş: *Hûrşîd-i vücûd-ı nevvârı Bosna diyârından Mostar nâm kasaba-i nâmdârdan tâli' ü tâbdâr olup hilâl-i zât-ı pür-ıkbâli ufk-ı belde-i mezkûreden zâhir ü bedîdâr olmuştur.* (Kınalızâde s.358)

Râmiz Tezkiresi'nde bu kullanıma, sadece Mihrî maddesinde rastlanmıştır. Aşağıdaki örnekte, mahlas ile doğum ibareleri arasında kelime ve anlam bakımından uyumlu bir üslup kullanıldığı görülmektedir:

Mihrî: *...mahmiyye-i İstanbuldan mânend-i mihr-i münîr lâmi'ü ü tâbân ...* (Râmiz Tezkiresi s. 270)

1.1.2. Meh/ Mâh/ Bedr/ Kamer/ Hilal

Klasik Türk edebiyatında en çok işlenen kavramlardan biri olan ay, Farsça'da mâh/meh, Arapça'da kamer şeklinde kullanılmaktadır. Bedr ve hilâl ise ayın bulunduğu duruma göre aldığı isimlerdendir. "Ay'ın çeşitli yönleriyle bütün dünya ve özellikle insanlar üzerinde etkili olduğuna inanılır. Astroloji ve astronomide doğumundan ölümüne kadar, insanların veya hayvanların durumuna, içinde yaşadıkları zamana göre uğurlu ve uğursuz etkileri vardır." (Canım, 2021: 45) Klasik Türk edebiyatı şairlerini çokça etkileyen ay ile ilgili çeşitli inanışlar mevcuttur. Güneşten sonra insanlara en çok etki eden yıldız oluşu, ayın akrep burcundayken sefere çıkılmaması gerektiği, hilalin ilk gününde hamile kalan kadının çocuğunun güzel olacağı gibi inanışlar örnek olarak gösterilebilir. Klasik Türk edebiyatında ay, genellikle sevgili ve güzellik ile yanyana gelmektedir. Sevgili aya benzetilir; kimsenin ona yaklaşamayacağı kadar uzaktadır sevgili. Işık doludur, yeri sabit değildir. Aynı zamanda sevgilinin yüzü, yanağı ve alnı aya benzetilir. (Canım, 2021: 46)

Klasik Türk şiirinde oldukça fazla karşımıza çıkan ayın, tezkirelerde doğum olayını anlatmak için kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayın doğuşu, parlaması, kendini göstermesi gibi kullanımlarla doğum arasında bir ilişki kurulmuştur. İncelenen tezkireler arasında bu kullanımlara Kınalızâde ve Sâlim tezkirelerinde rastlanmaktadır.

Sâlim, tezkiresinin Ahmed Yahya, Saîd ve Fâiz maddelerinde madde başı şairleri aya benzetmiş ve onların doğumunu ayın görünür hale gelmesiyle ifade etmiştir.

Ahmed Yahya: *... Zühreâsâ matla'î-i vücûddan nümâyân ve meh-i tâbân gibi hâle-i âgûş-ı ikbâlde Öayân olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 189)

Sa'îd: *... biñ yüz on altı târihinde meh-i tâbânâsâ ufk-ı mehd-i zühürdan bedîd u Öayân olmuşlardır.* (Sâlim Tezkiresi s. 401)

Fâ'iz: *... hemçü kamer-i sa'îd-iiktirân tâli'ü ü nümâyân olmuşlardır.* (Sâlim Tezkiresi s. 525)

Ârifî: *... meh-i Öâlem-tâb gibi nümâyân u âşikâr ...* (Sâlim Tezkiresi s. 482)

Aynı şekilde Kınalızâde, aşağıdaki üç maddede, şairleri bir aya benzeterek onların doğumunu ayın doğumuyla anlatmıştır:

Zuhûrî: *Vilâyet-i Şâmdan tâli' olmuş bir mâh-ı tâbân ...* (Kınalızâde s. 527)

Müderri: *Ufk-ı şehri-i Trabzondan tâli' olan bedr-i lâmi' ...* (Kınalızâde s. 766)

Mu'ammâyî: *Bedr-i vücûd-ı Tîre nâm kasabada tulû' idüp ...* (Kınalızâde s. 792)

Esrâr Dede, tezkirenin Hazret-i Sâkib Dede maddesinde şairi nurlarla dolu bir aya benzetip bu ayın Nahşeb kuyusundan (İzmir'i bu kuyuya benzetmiştir) yüzünü gösterdiğini söyleyerek doğum metaforu oluşturmuştur:

Sakıp Dede: *Bedrî't-tamâm-ı vücûd-ı pür-envârları çâh-ı Nahşeb İzmir'den rû-nümâ* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 79)

Ayın bir evresi olan hilal ile ilgili Klasik Türk edebiyatında zengin mazmunlar mevcuttur. Bu kelimeye, özellikle Allâh lafzıyla aynı harfleri ihtiva etmesi bakımından tasavvufî anlamlar yüklenmiştir. Aynı zamanda hilal, şeklinden dolayı; âşğın aşk ıstırabından iki büklüm olmuş halini andırmaktadır. Yani hilâl ile âşğın vücûdu ifade edilmektedir.

Kınalızâde (Sâdık, Mehemmed Emîn, Muhyî Çelebi, Molla Ma'sûm, Nutkî, Vücûdî ve Hilâlî maddeleri), Sâlim (Nahîfî maddesi) ve Safâyî (Sâmî maddesi) tezkirelerinde yer alan aşağıdaki örneklerin hepsinde hilal, hilâl-i vücûd şeklindeki tamlamayla karşımıza çıkmaktadır. Bu tamlamalar, geleneğin getirdiği hilal-vücut ilişkisi neticesinde kullanılmaktadır. Tezkire yazarları, hilalin ufuktan doğması, parlaması, ortaya çıkmasını; hilal gibi eğri duran vücudun doğmasına benzetmektedir. Özellikle *Kınalızâde Tezkiresi*'nde bu örneklerin yer aldığı görülmektedir:

Nahîfî: ... *hilâl-i vücûd-ı sipîhr-i kemâlleri ufku's-sa'âde-i şehri-i Kostantiniyye'den nümâyân olmuşdur.* (Sâlim Tezkiresi s. 653)

Mehammed Emîn: *Hilâl-i vücûd-ı zemîn-i felek-temkîn ve riyâz-ı pür-letâfet ü tezyîni gayret-i sipîhr-i berîn ve her bâğ-ı İrem-âyîninde mekîn olan kasr-ı nâzenîn ile reşk-i nigâr-hâne-i çîn olup büldân-ı cihân içre her cihetden bî-'adîl ü karîn olan şehri-i Kazvinün muzâfâtından kasaba-i Ebher dimekle şöhre-i dehr olan şehrdan tâlî ü şârik olmuş.* (Kınalızâde s. 755)

Molla Ma'sûm: *Hilâl-i vücûd-ı pür-'unvânı diyâr-ı Horâsânda Merûlâhcân dimekle meşhûr-ı halk-ı cihân ve memdûh-ı ins ü cân olan şehri-i firdevs-nişândan tâlî ü 'ıyân olup* (Kınalızâde s. 791)

Vücûdî: *Hilâl-i vücûd-ı diyâr-ı Karamanda Larende dimekle ma'lûm âzâd u bende olan kasabadan tâbende olmuşdur.* (Kınalızâde s. 893)

Hilâlî: *Hilâl-i vücûd-ı makbûlî matla'-ı zuhûr-ı ricâl-i fihûl olan kubbetü'l-islâm şehri-i İstanbuldan tulû' idüp* (Kınalızâde s. 920)

Sâmî: *Hilâl-i vücûdu ufku-ı ...'dan tulû' edip* (Safâyî Tezkiresi s. 278, 649)

Bu örneklerdeki Hilâlî ve Vücûdî maddelerindeki mahlasla uyumlu kullanım dikkat çekmektedir. Hilâlî'nin doğumu anlatılırken, hilâl kelimesinin ve bu kelimeyle anlam bakımından uyumlu olan matla ve tulû' kelimelerinin tesadüfî kullanılmadığı düşünülmektedir. Aynı şekilde Vücûdî maddesinde vücûd, âzâd, bende kelimeleri arasında bir uyum mevcuttur.

1.1.3. Yıldız

Klasik edebiyat metinlerinde; kevkeb, necm, sitâre, ahter gibi eşanlamlı kelimelerle karşımıza çıkan yıldızlar özellikle ilm-i nücûm sebebiyle anılmaktadır. Yıldızların bir kişinin doğduğu sıradaki durumlarının, doğan kişinin mizacını etkilediği inancını birçok metinde görebilmek mümkündür. Ahmet Talat Onay bu konuyla ilgili olarak; "*Eskilerin telakkilerine göre bütün ruhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak bu âleme gelmişler ve yine oraya gideceklerdir. Yani her ruh o gökteki bir yıldızdan kopmuştur. Binaenaleyh insanların üzerinde, ayrılan sabit bir yıldızla ana rahmine düştüğü dakikada doğan bir seyyar yıldızın tesirleri vardır. Gökteki yedi yıldızdan her biri haftanın bir gününe ve her günün sıra ile bir saatine hâkim farz edilirdi. Bir iş görüleceği zaman hâkim yıldızın saati beklenirdi ki muvaffakiyet için şart sayılırdı. Bir çocuk doğunca saate göre hâkim yıldız tespit olunur, çocuğun yıldızı sayılırdı. Bu yıldızın vaziyetine göre çocuğun hayatında inkılâplar olacağına inanılırdı.*" demiştir. (Onay, 2000: 462-463) Bunun

yanı sıra yıldızlar bazen bir güzellik unsuru, bazen uğur veya uğursuzluk getiren bir gök cismi olarak kabul edilmiştir.

Aşağıdaki Kınalızâde ve Safâyî tezkirelerinde rastlanan beş örnekte doğum, bir yıldızın doğması/parlaması olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Tulû'î maddesinde tulû kelimesinin kullanımının tesadüfi olmadığı, mahlasla uyumlu anlatıma dikkat edildiği görülmektedir.

Tulû'î: *Kevekb-i vücûdunun tulû'ı ...* (Kınalızâde s. 525)

Necmî: *... mahrûsa-i Burusadan tâli' olmuş bir kevekb-i rahşende vü lâmi'dür.* (Kınalızâde s. 849)

Na'imî: *... kevekb-i vücûd-ı pür-lem'ânı matla'-ı şehr-i mezbûrdan lâmi' ü 'ıyân olup* (Kınalızâde s. 862)

Nakşî: *Necm-i vücûd-ı lâmi'i ufk-ı Dârü's-saltanatü'l-aliyye-i Kostantiniyye-i mahmiyyeden şârik ü tâli' olmuşdur* (Kınalızâde S. 863)

Fasîh: *Kevekb-i vücûdu ufk-ı İstânbül'dan tulû' edip* (Safâyî Tezkiresi s. 466)

Klasik Türk edebiyatında yıldız deyince, sadece yukarıdaki kelimeler değil aynı zamanda bazı özel yıldız adları da akla gelmektedir: Zühre, Müşteri, Süreyya vb. *Sâlim Tezkiresi* Ahmed Yahyâ maddesinde doğum, Zühre yıldızının doğuşuyla nitelendirilmiştir.

Ahmed Yahyâ: *... Zühreâsâ matla'ı-i vücûddan nümâyân ve meh-i tâbân gibi hâle-i âğuş-ı iqbâlde Öayân olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 189)

1.2. Bitki-Çiçek

Hem soyut hem somut özellikleriyle dikkat çekici olan bitkiler, göçebe hayattan yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte oldukça fazla önem kazanmaya başlamıştır. Zamanla artan bu önem neticesinde bitkilerin, edebî metinlerde yer almaya başladığı görülmektedir. Bazen şekil, bazen koku, bazen renklerine göre kendine yer edinen bu bitkiler, bu çalışmada doğum hadisesi ile olan ilişkisi bakımından ele alınmaktadır.

Klasik Türk edebiyatında en fazla sözü edilen çiçek bilindiği üzere güldür. Gül; sevgilinin yüzü, yanağı veya bizzat sevgilinin kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tazelik, incelik, narinlik bakımından da sevgiliyle ilişki halindedir. (Canım, 2021: 528) Gül, değişik vesilelerle şahıslarla (Hz. Muhammed, sevgili, güzel, padişah vb), uzuvlarla (dudak, yanak, yüz vb), olumlu ve soyut kavramlarla (ümit, muhabbet, cennet vb), doğal öğelerle (doğa alayları, kozmik unsurlar vb) veya eşyalarla (kadeh, şarab, haçer, ok vb) ilişkilendirilmiştir. (Bayram, 2007: 212)

Doğum çerçevesinde tezkirelere bakıldığında *Sâlim Tezkiresi*'nde şairin vücudu güle benzetilirken, doğuşu bu gülün gülşende (doğum yeri) ortaya çıkışına, görünür oluşuna veya gülşene ayak basışına benzetilmiştir:

Râzî: *... gül-gonca-i vücûd-ı bih-büdları ... nümâyân olmuşdur.* (Sâlim Tezkiresi s. 324)

Sa'îd-i Dîger: *... gül-gonca-i vücûdu mehd-i şuhûdu pister-i zühür-ı Öâlem-i sūd eyleyip ...* (Sâlim Tezkiresi s. 402)

'Âsım: *Üşkûfte-gül-i şad-berg-i pür-letâfet-i gülistân-ı Öişmet olan vücûd-i pür-maÖrifetleri ... nesîm-i Öirfân ile üşkûfte vü handân olmuşdur.* (Sâlim Tezkiresi s. 485)

Fahrî: *... nev-şükûfte verd-i handân gibi nümâyân olmuşdur.* (Sâlim Tezkiresi s. 543)

Bir örnekte de hem gül hem de sümbül birlikte kullanılmış, gülün tazelik kazanması ve sümbülün hoş bir koku bulup büyümesi, doğum olarak kabul edilmiştir:

Mevlânâ Ahmed Harîrî: *Ravza-i dârü's-selâm-ı Bağdâd'da gül gibi tâb u tarâvet ve sümbül gibi bûy-ı letâfet bulup perverde olmuşdur.* (Ahdî Tezkiresi s. 202)

Gülün açılmamış hali olan gonca, Klasik Türk edebiyatında sevgilinin ağzına benzetilmektedir. Safâyî ve Sâlim tezkirelerinde bulunan aşağıdaki örneklerde doğmamış veya yeni doğmuş kişiyi nitelendirmektedir. Tıpkı gül örneklerinde olduğu gibi madde başı şairler goncaya, doğdukları yerler gülşene benzetilmiştir. Goncanın açılması da doğumla ilişkilendirilmiş ve aşağıdaki sanatlı söyleyişler meydana gelmiştir:

Es'ad: *Ġonca-i gül-i raĠnâ-yı vücûdları gülşen-i İstânbül'da güşâde olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 85)

Râkım: *Ġonca-i vücûdu gülzâr-ı Burûsa'dan güşâde olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 262)

İzzet: *Ġonca-i şükûfte-i vücûdu ...' güşâyış bulup* (Safâyî Tezkiresi s. 417)

Enîs: ... *gonce-i raĠnâ-yı vücûd-ı maĠârif mevcûdî gül-istân-ı şehri Edirnedeki güşâde vü handân ...* (Râmiz Tezkiresi s. 1)

Enîs: ... *mahrûse-i Edirnedeki gonca-mişâl keşf-perde-i cemâl ...* (Râmiz Tezkiresi s. 20)

Es'ad: *Ġonca-i zâtı gül-istân-ı Yanyadan güşâde vü handân ...* (Râmiz Tezkiresi s. 9)

Sa'id: *Ġonca-i vücûdları gülşen-i (gülzâr-ı) İstânbül'dan žuhûr etmiştir* (Safâyî Tezkiresi s. 280)

Rahmî: *Ġonca-i vücûdu gülşen-i Sitânbül'dan neşv ü nemâ bulmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 233)

Yine Safâyî Tezkiresi 'Ulvî maddesinde, açılmamış bir çiçeğin gelişerek açılması doğumla ilişkilendirilmiştir. Burada çiçeğin hangi çiçek olduğu belirtilmemesine rağmen doğduğu yeri sümbül bahçesine benzetmesinden dolayı şairi sümbüle benzettiği düşünülmektedir:

Ulvî: *Şükûfe-i vücûdu sümbül-zâr-ı Burûsa'dan nügûfte vü handân olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 423)

Tezkirelerde doğumla ilişkilendirilen bitkiler sadece çiçekler değildir. Bazen vücut bir nihale/fidana benzetilmiş ve bu fidanın göğe yükselişi;

Sâhib: *Nihâl-i vücûdu bostân-ı Sitânbül'dan keşide-bâlâ olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 350)

Nihâlî: *Nihâl-i vücûdu ... kâdînun gülistân-ı vücûdından keşide-bâlâ olmuşdur.* (Kınalızâde s. 876)

Yeşerişi;

Âsım: *Nihâl-i vücûdu ... ser-sebz olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 415)

Büyüyüp gelişmesi;

Eşref: *Nihâl-i vücûdu ravza-i siyâdetde neşv ü nemâ bulup belde-i Merzifon'dan şeref-yâfte-i žuhûr olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 89)

Ortaya çıkışı şairin doğuşunu anlatmak için seçilmiştir:

Nihâlî: *Nihâl-i vücûd-ı pür-safâ ve şâhsâr-ı tab'-ı letâfet-intimâsı ... mahrûsa-i Burusadan zâhir ü peydâ olmuşdur.* (Kınalızâde s. 873)

Fikrî Beg: *Nihâl-i vücûd-ı dârü's-selâm Bağdâd'da neşv ü nemâ bulmuş ...* (Ahdî Tezkiresi s. 188)

Yukarıdaki örneklerin benzerlerine *Ahdî Tezkiresi* Nihânî maddesinde, *Safâyî Tezkiresi* Enîs, Haylî, Sâdikî, Necîb ve Rüşdî maddelerinde de rastlanmaktadır.

Bazen tezkire yazarlarının, bir servinin çemende salınışı ile doğumu anlattığı örnekler görmek mümkündür. Bu örneklerde vücut servi, doğum yerleri çimenlik veya gülşen olmuştur:

Hâşim: *Serv-bālā-yı vücūdu sebze-zār-ı İstānbūl'dan ser-efrāz olmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 724)

Yümnî: *Serv-i bālā-yı nev-nihāl-i vücūdu gülistān-ı Üskūdār'dan hurāmān-ı žuhūr olmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 738)

'Ankâ: *Büldān-ı vilâyet-i 'Acem içre serv-i ser-efrāz gibi ser-bülend ü mümtâz olan* (Kınalızâde s. 621)

Rıfkî: *Serv-bālā-yı vücūdu bostān-ı Sitānbūl'dan neşv ü nemā bulmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 213)

Safâyî ise yeni yetişmekte olan bir fidana benzetilen şairlerin yanında, Behçetî'yi büyük bir ağaç olarak nitelendirmek sûretiyle doğum metaforu kurmuştur:

Behçetî: *Devhâ-i vücūdu gülistān-ı Hezārgirād'dan nümā-yäfte-i neşve-i žuhūr olmuştur.* (Safâyî Tezkiresi s. 101)

Aynı şekilde Sâmi'î maddesinde, şairi faziletlerle yüklü büyük bir ağaca benzetmiş ve bu ağacın Saraybosna'da yetiştiğini (doğduğunu) belirtmiştir:

Sâmi'î: *Devhâ-i fezâ'Öil-bār-ı vücūdu ... Bosnasarây'dan perveriş-yäfte'dir* (Safâyî Tezkiresi s. 276)

Yine bitkilerle oluşturulmuş bir başka anlatım şeklinde meyveler ön sıradadır. Bu örneklerde vücut, meyvelere; doğum da meyvelerin oluşmasına benzetilmiştir:

Sadrî-i Dîger: *Şecere-i semere-i vücūd-ı bih-büdları ... nābit ü žāhir olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 459)

Bâhir: *... mjeve-i vücūd-ı bih-büdları ... nümāyān ...* (Sâlim Tezkiresi s. 235)

*Safâyî Tezkiresi'*nde Sâkib maddesinde doğum, yaprağın rüzgarda uçuşuna, Edîb maddesinde tohumun topraktan çıkışına benzetilmiştir:

Sâkib: *Zevrāk-ı vücūdu sâhil-i İzmir'den bād-bā-güşā-yı žuhūr olup* (Safâyî Tezkiresi s. 134)

Edîb: *Tohm-ı vücūdu hāk-i Erzene'r-Rüm'dan sünbüle-nümā-yı şuhūd olmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 81)

Bu örnekler dışında Sâlim (Ahmed Dede ve Es'ad-ı Dîger maddesi), Kınalızâde (Veysîmaddesi), Ahdî (Dâ'î Efendi, Hakîkî Beg, Ömer Beg ve Nev'î Çelebi maddeleri) ve Safâyî (Enîs, Râzî ve Âgâh maddelerinde) tezkirelerinde vücudun sünbüle/başak, nahl/hurma ağacı ve gülbin/gül ağacına benzetildiği örnekler görmek mümkündür:

Ahmed Dede: *... Sünbüle-i vücūdları kiştzār-ı šahrā-yı Selānik'den meşhūd olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 191)

Es'ad-ı Dîger: *... gül-bün-i zāt-ı fetānet-muŖtād ve bülend istiŖdādları perveriş-yäfte-i naŖim-i neşim-i Ŗātufet-i Kirdigārî ve gül-gonca-i tabŖ-ı şüküfte vü handānları perverde-i Ŗināyet-i Perverdigārî olduğdan ...* (Sâlim Tezkiresi s. 172)

Veysî: *Nahl-i vücūd-ı nāzenini vilâyet-i Aydından Alaşehir dimekle şöhret-şi'âr olan kasaba-i nâmdârdan ser-zede ve sûret-nümā olup* (Kınalızâde s. 907)

Dâ'î Efendi: *Nahl-i vücūdu ve gülbin-i bûdi ravza-i Bağdād ve gülşen-i Rüm'da neşv ü nemā bulmuş ...* (Ahdî Tezkiresi s. 167)

Enîs: *Nahl-i ser-sebz-i vücūdu ... mahmiyye-i Edirne'den neşv ü nemā bulup ...* (Safâyî Tezkiresi s. 76)

'İffetî: *Nahle-i vücûdu gülzâr-ı Edirne'den nümâyân ...* (Safâyî Tezkiresi s. 393)

Ömer Beg: *Gülbin-i şerîfî ve penbe-i latîfî mîr-i erbâb-ı Ôukûl aÔnî ravza-i dil-küşâ-yı İstânbül'da neşv ü nemâ bulmuş.* (Ahdî Tezkiresi s. 175)

Nev'î Çelebi: *Gülbin-i bûdî ve nihâl-i vücûdî mezbûr Edirne şehrinde bulmuş neşv ü nemâyî.* (Ahdî Tezkiresi s. 549)

Râzî: *Gül-bün-i şādāb-ı vücûdu gülistān-ı Sītānbül'dan neşv ü nemā bulmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 247)

1.3. Kuşlara Benzetme

Klasik Türk edebiyatının vazgeçilmez unsurlarından biri, kuşlardır. Bülbül, anka, şâhbâz, bûm, dürrâc, güncişk ve benzeri kuşlar farklı özellikleriyle farklı anlamlar kazanmış, Klasik Türk edebiyatı anlam dünyasında mazmunlar oluşturmuştur.

Bu kuşlar arasında şüphesiz Klasik Türk edebiyatının en gözde kuşu bülbüldür. Âşığı temsil etmesi, güle olan düşkünlüğü, gül uğruna canını vermesi bakımından riyâsız aşkın timsâli olarak kabul edilmiştir (Ceylan, 2015: 64). Bülbüllerin güllerin açtığı zamanlarda daha canlı ötmesi gül ile bülbül arasında hayalî bir aşkın varlığını düşündürmüştür. Bu durumda bülbül âşığı, gül de maşûğu temsil etmektedir (Kurnaz, 1992: 485-486).

Klasik Türk edebiyatında âşığı temsil eden bülbül, *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan aşağıdaki örneklerde şâirlerin vücudunu temsil etmektedir. Şâirlerin doğum yerleri ilk iki örnekte gülistan diğer örnekte ise sahil olarak nitelendirilmiştir. Bülbülün gülistanda görünmesi, şâirin doğuşuna işaret etmektedir:

Hâfız: *Bülbül-i nağme-pîrâ-yı vücûdu gülistān-ı İstānbül'dan âşiyān-sāz-ı zühûr olup* (Safâyî Tezkiresi s. 157)

'Afvî: *Ol Ôandelîb-i gülşen-i Ôîrfānîñ gül-bün-i şādāb-ı vücûdu gülistān-ı İstānbül'dan nümā-yāfte-i zühûr olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 427)

Sâcidî: *Ol Ôandelîb-i gülşen-i Ôîrfānîñ gül-bün-i şādāb-ı vücûdu savāhîl-i Kōstantîniyye'den münezzeh-i hās u Ôām olup* (Safâyî Tezkiresi s. 300)

Şâirlerin doğumunun anlatımında kullanılan bir diğer kuş türü ankâdır. Ankâ, Kâf Dağı'nda yaşadığına inanılan, renkli tüylerle donanmış, uzun boyunlu, yüzü insana benzeyen, yere hiç konmayan, üzerinde her hayvandan bir iz taşıyan ve yüceliği sembolize eden bir kuştur. Bu kuşun yaşadığı yer bilinmemekle birlikte sahip olduğu bazı özellikler yüzünden ilgi çekicidir. Küllerinden yeniden doğması, insanların onu avlayamaması, kanadında otuz kuşun izlerini taşıması gibi özelliklerden dolayı türlü teşbih ve mecazlara konu olur (Güneş vd., 2019: 242). Bu özellikleriyle öne çıkan ankâ, tezkirelerde doğum ile ilişkilendirilmiş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde vücut bir ankâ kuşuna benzetilirken doğdukları memleket hümâ kuşunun yuvası olarak belirtilmiştir:

Bahâyî Efendi: *Ol Ôankâ-yı Kâf-ı maÔârif ü kemâlin vücûd-ı bihbüdları âşiyān-ı hümâ-yı devlet olan İstānbül'dan zühûr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 96)

Fâyiz: *ÔAnka-yı vücûdu âşiyān-ı devlet ü pervāzgāh-ı hümâ-yı saÔâdet olan İstānbül'dan bāl-güşâ-yı zühûr olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 488)

Safâyî Tezkiresi'nde yer alan bir diğer kuş ise şâhbâz yani doğandır. Yırtıcı bir kuş olan şâhbâz, Klasik Türk şiirinde sevgilinin âşığı avlayan saçlarından kinayedir. Diğer doğum örneklerinde olduğu gibi

şahbâz vücudu temsil etmektedir. Doğum yeri bir kuş yuvasıdır. Doğum hadisesi şahbâzın yuvadan kanadını sallayarak uçuşuna benzetilmektedir:

Tâ'ib: *Şāhbāz-ı vücūd-ı ma'Ūarīf-şikārı āşiyān-ı Sītānbūl'dan per-cūnbān-ı (evc-i) žuhūr (u iştihār) olup ...* (Safâyî Tezkiresi s. 114)

1.4. Gevher/Cevher

Doğum ile ilgili olarak kullanılan bir diğer benzetme gevher kavramıyla ilgilidir. Bu benzetmeye sadece *Safâyî Tezkiresi*'nde rastlanmıştır. Tezkirede bazen bahsi geçen şair, çok değerli/paha biçilemez bir madene benzetilmektedir. Doğum ise bu cevherin madenden çıkarılışı olarak betimlenmektedir:

Refî'â: *Gevher-i nā-yāb-ı vücūd-ı mes'Ūdu kân-ı Sītānbūl'dan žuhūr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 249)

Rıf'atî: *Gevher-i girān-bahā-i vücūd-ı revācgāh-ı İstānbūl'dan žuhūr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 253)

Ruhsât-Na'tî: *Cevher-i vücūd-ı şafvet-nümüdü kân-ı Erzurūm'dan/ İstānbūl'dan žuhūr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 261, 647)

Fennî-Mâhîr-Nedîm: *Gevher-i girān-bahā-i (girān-māye-i) vücūd-ı kân-ı ...'dan žuhūr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 470, 549, 672)

Münşî: *Zer-i şāf-ı vücūd-ı ma'Ūden-ārā-yı Burūsa'dan žuhūr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 562)

Yukarıdaki örneklerden bazı ifadelerin birden fazla şair için kullanıldığı görülmektedir. Safâyî'nin, madde başı şâirler farklı olmasına rağmen aynı ifadelerle doğumu anlatması tekrara düştüğünün kanıtı olabilir.

1.5. Deniz-Sahil

Doğum ile ilgili bir diğer benzetme unsuru denizdir. Sâlim, aşağıdaki maddede şâiri bir inciye benzetmiştir. Bâtın âlemi bir deniz, zâhir âlemi bir sahil olarak kurgulayan yazar; doğumu, inciye benzeyen şairin uçsuz bucaksız denizden sâhile ulaşması olarak hayal etmiştir.

Mustafâ Han: ... *baħr-i bî-kenār-ı ihsān-ı feyz-i feyezāndan dürr-i meşhūd-ı vücūd-ı pür-cüdları res̄ide-i sâhîl-i žuhūr ve pîrāye-baħş-ı gehvāre-i pür-nūr olduħda ...* (Sâlim Tezkiresi s. 158-159)

Safâyî Tezkiresi Bahrî maddesinde, söz konusu şairin doğuşu anlatılırken, şair bir inciye benzetilmiş ve bu dünyanın sahilinde kendini gösterdiği söylenmiştir:

Bahrî: *Dürr-i girān-māye-i vücūd-ı Kiljü'l-Baħr'den sâhîl-i žuhūrda cilve-nümā olmağla* (Safâyî Tezkiresi s. 104)

Yukarıdaki örnekte yazar, şairin mahlası ve doğum için kullandığı kelimeler arasında hem anlam hem de ses açısından uyumluluğa dikkat etmektedir.

1.6. Su

Örneklerine *Safâyî ve Esrâr Dede Tezkiresi*'nde rastladığımız farklı bir kullanım su-doğum ilişkisidir. Tezkirelerde toplamda dört kez kullanılan bu ifadeyle doğum, bir kaynaktan suyun çıkmasıyla ilişkilendirilmiştir. *Safâyî Tezkiresi*'nde suyun ortaya çıkışı žuhūr kelimesi ile ifade edilirken; *Esrâr Dede Tezkiresi*'nde ser-zede olmak fiiliyle kullanılmıştır. Ayrıca Safâyî'nin Fâyiz ve Nedîm maddelerinde de doğum hadisesini aynı kalıp ifadelerle anlattığı da görülmektedir:

Gafûrî: *Ol ser-çeşme-i feyz-mevfūr Gelibolu'dan şehristān-ı Ōālem-i imkân-ı vücūda pā-nihāde-i cilve-i žuhūr-ı şuhūd olup* (Safâyî Tezkiresi s. 431)

Fâyiz-Nedîm: *Ser-çeşme-i zülâl-i vücûdu menba'ı cüybâr-ı erbâb-ı ma'ârif (ehl-i 'Öirfân) olan İstânbül'dan žuhûr etmiştir* (Safâyî Tezkiresi s. 481, 588)

Âdem Dede: *Mâ' u tîn-i vücûd-ı nâzeninleri Antâkiye nâm behîst-i 'Öirfândan ser-zede olup evlâd-ı zü'âmâdan ve hânedân-ı şervet ü sâmândan olup* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 10)

1.7. Fürûzân Olmak

*Safâyî Tezkiresi'*nde 6 yerde (Hamdî, Zihnî, 'Aklî, Mecdî, Nâ'ilî, Nâyî mahlaslı şairler) kullanılan bu ifade genellikle mum ile birlikte ele alınmıştır. Yazar; mumu bahsi geçen şaire benzetirken, fürûzân olmak yani parlamak fiilini doğmak fiilinin yerine kullanmıştır. Böylelikle doğum olayı mumun parlamasına/yanmasına benzetilmiştir. Aynı zamanda "*Şem'Ö-i vücûdu şebistân-ı ... fürûzân olmuştur*" ifadesinin dört farklı maddede aynı şekilde kullanılması dikkat çekicidir ve yazarın tekrara düştüğünü göstermektedir.

Hamdî-Zihnî-Mecdî-Nâyî: *Şem'Ö-i vücûdu şebistân-ı ... 'dan fürûzân olmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 157, 199, 561, 669)

Aklî: *Şem'Ö-i vücûdu şebistân-ı Sîtânbül'dan fürûzân olmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 422)

Nâ'ilî: *Bezmgâh-ı Sîtânbül'dan fürûzân olmuştur* (Safâyî Tezkiresi s. 581)

Tüm bu örneklere ek olarak, tezkirelerde karşılaştığımız sayıca az başka kullanımlar mevcuttur. Tezkire yazarları bazen bir kil/çamura benzeyen vücudun yoğurulmasını;

Hâkî: *Salsâl-ı vücûdî Latîfi kavli üzre hâk-i Kastamonudan sirişte olup* (Kınalızâde s. 323)

Bazen parlak şimşek gibi olan vücudun parlamasını;

Berkî: *Vücûd-ı pür-lem' ü berki şehri-i İstanbuldan lâmi' ü bârik oldukdan sonra* (Kınalızâde s. 232)

Bazen anne rahmine düşen inci gibi vücudun gece gündüz tamamlanmasını;

Nizâmî: *... rahm-ı mādere düşüp dürr-i şehvâr-ı vücûdî rişte-i eyyâm u leyâlîde muntażam olup kemâlin bulmuş.* (Kühü'l-Ahbâr s. 146)

Bazen kadehe benzeyen vücudun karıştırılmasını;

Sâgarî: *Sâgar-ı safâ-yı mazhar-ı vücûdî hâk-i pâk-i Edirnedan sirişte* (Kınalızâde s. 414)

Sancağa benzeyen vücudun doğmasını;

Keyfî: *Râyet-i vücûdî Amasiyya sancagından hâfik olup* (Kınalızâde s. 721)

Bazen de bene benzeyen vücudun dünya yüzünü süslemesini doğum olarak nitelendirmiştir:

Mahvî: *Hâl-i vücûdî rûy-ı cihâna zîb ü zeyn olup* (Kınalızâde s. 761)

2. Mecazî Kullanım

"Mecaz, lafzın tahsis edildiği lügat manası, yani temel anlamı dışında kullanılmasıdır. Mecazda lafız ile o lafzın gösterdiği anlam arasındaki ilişki hakikatin dışındadır. (...) O hâlde mecaz kısaca bir sözün gerçek anlamında kullanılmamasıdır." (Saraç, 2004: 101) Edebî metinlerde, hakikatin, yerini çoğunlukla mecaza bıraktığı, anlamın çoklukla mecaza meyl ettiği görülmektedir. Mecazın; okuyucunun zihninde farklı çağrışımlar uyandırmak, anlamı zenginleştirmek ve kuvvetlendirmek, mensur eserlere renk ve güzellik katmak gibi birçok amaca hizmet ettiği bilinmektedir.

Edebî bir metin olan tezkireler incelendiğinde benzetme unsurlarının yanı sıra mecazî anlatımların da oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Bu durum doğumla ilgili ifadelerle de yansımaktadır. Doğum; bazen zâhîr âleme ayak basmakla, bazen vâsıl olmakla, bazen dâhil bazen görünür olmakla ifade edilmektedir. Bu kullanımlarla yazar hem söylemek istediği şeyi sanat kullanarak ortaya koymuş hem de metne zihni uyanık tutacak bir şekilde giriş yapmıştır.

2.1. Ayak basmak

Ayak basmak kullanımına sadece *Sâlim Tezkiresi*'nde İbrâhîm Gülşenî, Pîrî, Sâlim-i Râkîmu'l-Hurûf, Sezâyî, Selîm Efendi, İlmî-i Dîger, Gavsî Dede, Fazlî, Kâşif, Kâmî, Medhî, Muhlisî, Nâyî Osman Dede, Şeyh Nûrî, Şeyh Yahyâ ve Yüsrî maddelerinde *ve Râmiz Tezkiresi*'nde Ersed, Râsim, Rahmî-i Dîger ve Rızâ maddelerinde rastlanmıştır. Tezkire yazarları bu dünya için; mehd, arsa, sahn, medrese gibi yer ifade eden kelimeler seçmiştir. Bu kullanımın ardından, madde başı şairlerin bu yerlere ayak basmasından bahsedilmiştir. Böylelikle bir yere ayak basmak mecazî olarak doğumla ilişkilendirmiştir:

İbrâhîm Gülşenî: ... *Ôâlem-i dünyâya kadem basıp anda tevellüd etmişlerdir.* (Sâlim Tezkiresi s. 204)

Pîrî: ... *gehvâre-i vücûda kadem basıp ...* (Sâlim Tezkiresi s. 251)

Sâlim-i Râkîmu'l-Hurûf: ... *Ôâlem-i şuhûda kadem-nihâde-i vücûd olan ...* (Sâlim Tezkiresi s. 387)

Gavsî Dede: ... *Ôâlem-i mecâza vaz'ı kadem eyleyip ...* (Sâlim Tezkiresi s. 521)

Fazlî: ... *pâ-nihâde-i halvetkede-i Ôâlem-i şühüd olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 561)

Nâyî Osman Dede: *Vücûd-ı bih-büdları ... mehd-i vücûda kadem basıp ...* (Sâlim Tezkiresi s. 636)

Şeyh Yahyâ: ... *şâhn-ı pehnâ-yı vücûda kadem-nihâde olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 707)

Ersed: ... *mehd-i şühûda kadem-zen-i vücûd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 22)

Râsim: ... *pâ-nihâde-i mekteb-i şühüd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 106)

Rahmî Dîger: ... *kadem-nihâde-i medrese-i şühüd ... itdükde ...* (Râmiz Tezkiresi s. 122)

2.2. Vâsıl Olmak

Tezkireler incelendiğinde *Râmiz Tezkiresi*'nde doğumu anlatmak için; yazarın kavuşmak, ulaşmak anlamına gelen vâsıl kelimesini mecazî bir şekilde kullandığı görülmüştür. Bu kullanıma tezkirenin Behçet, Pîrî Dîger, Sâkıb Dede, Re'fet-i Dîger, Râşih, Rızâ Efendi, Rıf'atî, Rükni, Sâcidî, Şefkat, Şâkir Big, Sabîh-i Diger, Zarîf, Şehryâr 'Âkif Müderris, Kemter, Reşîd Feyzizâde, Refî Efendi ve El-Mevlâ Sâhib Efendi maddelerinde rastlanmıştır.

Vücud/şühüd âlemi bir şehristan, derslane, saha, ser-menzil, gehvare, sahra, hıyaban, sahil, zaviye gibi yer belirten kelimelere benzetilmiş; doğum bu yerlere ulaşmak olarak betimlenmiştir.

Behçet: ... *vâsıl-ı behçet-hâne-i şühüd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 43)

Pîrî Dîger: ... *vâsıl-ı lâne-i şühüd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 49)

Râşih: ... *hâsıl-ı ders-hâne-i şühüd ve vâsıl-ı rütbe-i vücûd-ı Ôağl-ı müstefâd olduğda ...* (Râmiz Tezkiresi s. 107)

Rızâ Efendi: ... *vâsıl-ı ser-menzil-i şühüd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 133)

Rıf'atî: ... *vâsıl-ı sâha-i cihân ...* (Râmiz Tezkiresi s. 137)

Sâcidî: ... *maḥall-i dil-güşâda vâsıl-ı gül-şen-i vücūd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 146)

Şâkir Big: ... *vâsıl-ı şahrâ-yı şühūd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 169)

Sabîh-i Dîger: ... *vâsıl-ı hıyâbân-ı hayme-i şühūd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 181)

Zarîf: ... *vâsıl-ı sâhil-i şühūd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 199)

Kemter: ... *vâsıl-ı zâviye-i şühūd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 259)

Ref'î Efendî: ... *sefer-i nüh mâhiyyeden vâsıl-ı şehr-istân-ı şühūd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 138)

2.3. Dâhil Olmak

Doğum için kullanılan ayak basmak ve vâsıl olmak fiillerinin yanına *Sâlim Tezkiresi*'nde mevcut olan "dâhil olmak" fiili eklenebilir. Bu tezkirede vücut bezmgâhuna girmek mecazen doğmayı ifade etmektedir:

Bezmî: ... *bezmgâh-ı vücūda dâhil ...* (Sâlim Tezkiresi s. 244)

2.4. Nümâyân Olmak

Görünen, meydanda olan, aşikar anlamlarına gelen nümâyân kelimesi *Sâlim ve Râmiz Tezkirelerinde* doğmak anlamıyla kullanılmıştır.

Sâlim Tezkiresi'nde Zihnî, Remzî-i Dîger, Sâmi, Şu'ûrî, Şehrî-i Dîger, Sadrî-i Dîger, Abdurrahman Efendî, 'Azîz-i Dîger, 'Alî, Fedâyî, Feyzî-i Dîger, Kâzım, Lebîb Nâ'ib, Nâkîd-i Dîger maddelerinde "...dan nümâyân olmuştur" şeklinde kullanılmıştır. (Sâlim Tezkiresi s. 310, 375, 381, 427, 438, 459, 489, 505, 517, 544, 574, 591, 599, 642, 649, 676, 678, 679, 682, 690, 692)

Râmiz Tezkiresi'ne bakıldığında benzer şekilde bir kullanım olduğu görülmektedir:

Hâkim: ... *mânend-i şems-i dirahşân keşf-perde-i cemâl ile zâhir ü nümâyân ...* (Râmiz Tezkiresi s. 67)

Tevfik-i Dîger: ... *maḥallesinden nümâyende-i dîdâr ...* (Râmiz Tezkiresi s. 54)

Haşmet: ... *maḥmiyye-i İslâmboldan nümâyân olup ...* (Râmiz Tezkiresi s. 77)

Hıfzî: ... *maḥfûzu'l-erkândan nümâyân ...* (Râmiz Tezkiresi s. 80)

2.5. Ser-zede olmak

Baş göstermek, uç vermek, zuhûr etmek, ortaya çıkmak anlamlarına gelen *ser-zede olmak* tezkirede doğmak fiilinin yerine kullanılmıştır. Örneklerin çoğuna *Esrâr Dede Tezkiresi*'nde rastlanmıştır. Tezkirenin Enîsî Mustafa Dede, Dervîş Mehmed Birrî, Dervîş Cevrî, Hâfız Manastrî, Dervîş Derûnî, Siyâhî Mustafa Dede, Sa'idâ Dede, Dervîş Zamîrî, 'Ârif Dede, Dervîş 'Azmî, Dervîş Ferrûhî, Behçetî ve Hâzık maddelerinde mevcut olan bu kullanımdan birkaç örnek aşağıda yer almaktadır.

Enîsî Mustafa Dede: *Dürr-i şeh-vâr-ı vücūd-ı nâdireleri dâru's-saltana-i Edirne'den ser-zede olup* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 28)

Dervîş Mehmed Birrî: *Fi'l-asl Ma'ônîsâ'dan ser-zede-i Ôâlem-i şühūd olup* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 60)

Dervîş Cevrî: *Fi'l-asl maḥmiyye-i Dârü's-saltana-i İslâmbül'dan ser-zede olup* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 112)

Hâfız Manastrî: *Rûm ilinde Manâstır nâm kaşabadan ser-zede-i ahfâd-ı vüzerâdan ve aşhâb-ı mâl ü câhdan iken* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 131)

Sa'idâ Dede: *Belgrad dârü'l-cihândan ser-zede* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 230)

*Râmiz Tezkiresi'*nde sadece iki yerde bu kullanıma rastlanmış ve her iki kullanımın *ser-zede-i zuhûr* şeklinde olduğu görülmüştür:

Behçetî: ... *ÔAyntâbdan ser-zede-i zuhûr ...* (Râmiz Tezkiresi s. 47)

Hâzık: ... *ser-zede-i zuhûr ...* (Râmiz Tezkiresi s. 63)

2.6. Zahir Olmak, Zuhûr Etmek/Eylemek:

Meydana çıkmak, görünmek, açık ve belli duruma gelmek anlamlarına gelen zâhir olmak/zuhûr etmek ifadesi doğum için en sık kullanılan ifadelerden biridir. Genellikle doğum yerinden hemen sonra yer alan bu bileşik fiil, kişinin dünyaya gelmesini temsil etmektedir. *Safâyî Tezkiresi'*nde 51, *Sâlim Tezkiresi'*nde 29, *Esrâr Dede Tezkiresi'*nde 8, *Râmiz Tezkiresi'*nde 3, *Kınalızâde Tezkiresi'*nde de 2 kez bu kullanıma rastlanmaktadır. Bu sayılar belirlenirken zâhir olmak fiilinin yalnız olmasına dikkat edilmiştir, herhangi bir benzetme ögesi veya mecaz taşıyan kelimelerin olduğu cümleler dâhil edilmemiştir. Bu kullanım ile ilgili ifadelerin sayıca fazla olmasından dolayı aşağıda Sâlim, Safâyî, Kınalızâde, Râmiz ve Esrâr Dede tezkirelerinden birkaç örnek verilmiştir:

Ahmed-i Dîger-Hakîm-Hilmî-Râgıb Çelebi: ... *zâhir ü hüveydâ ... (olmuşdur)* (Sâlim Tezkiresi s. 202, 293, 294, 327)

Râsih-Râsih Beg-Râzî-Şerîf-Nâkıd: ... *zâhir ü âşikâr olup ...* (Sâlim Tezkiresi s. 330, 331, 333, 423, 648)

Abdî-i Dîger: ... *zâhir ü bedîd olup* (Sâlim Tezkiresi s. 496)

Subhî: *şehr-i Burusadan subhî vücûdî zâhir ü bedîdâr olmuşdur.* (Kınalızâde s. 502)

Âlî: *Mahmiyye-i Edirne'den zuhûr* (Safâyî Tezkiresi s. 66)

Emnî: *Diyâr-ı Bekr'den zuhûr etmişdir* (Safâyî Tezkiresi s. 72)

Edîb-i Dîger: ... *ser-zede-i zuhûr ...* (Sâlim Tezkiresi s. 212)

Emînî: ... *medîne-i Diyâr-ı Bekrden nümâyende-i zuhûr ...* (Râmiz Tezkiresi s. 11)

Celîlî: *Hitta-i pâk-ı Edirnedan zuhûr u bürûz itmişdü* (Kınalızâde s. 269)

Hızır Handî Dede: *Cezîre-i Kıbrıs'da Lefkoşe nâm mahalden zuhûr idüp* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 157)

2.7. Neşv ü Nemâ Bulmak

Tezkirede geçen doğum ifadelerinden bir diğeri "neşv ü nemâ bulmak"tır. Gelişip büyüme anlamına gelen neşv ü nemâ bulmak, birçok örnekte doğumu temsil etmektedir:

Bezmî: *Vücûd-ı safvet-nümûdu İstânbül'dan neşv ü nemâ bulup* (Safâyî Tezkiresi s. 102)

Bezmî: *Vücûdu ... hâk-i İstânbül'dan neşv ü nemâ bulup* (Safâyî Tezkiresi s. 103)

Huldî: *Burûsa'dan neşv ü nemâ-yâb-ı zuhûr olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 180)

Ahmed Efendî: *Zât-ı ferhûnde şifâtı ve nahl-i vücûd-ı pür-cûdî sa'âdet-simâtı gül-zâr-ı İstanbul'da mânend-i serv-i dil-ârâ neşv ü nemâ bulmuşdur.* (Ahdî Tezkiresi s. 127)

Surûrî: *Vilâyet-i şarkda neşv ü nemâ bulmuş ...* (Kühü'l-Ahbâr s. 178)

Fakîrî: *Rûmilinde neşv ü nemâ bulan ...* (Kühü'l-Ahbâr s. 182)

Câmî Beg: *Nefs-i İstanbulda neşv ü nemâ bulmuş ...* (Künhü'l-Ahbâr s. 297)

Âftâb-ı Dîgerî: *Dârü'ssultanat-ı Kostantiniyye-i mahmiyeden neşv ü nemâ bulup* (Kınalızâde s. 196)

Türâbî-i Sâni: *Eregli nâm kasabada neşv ü nemâ bulmuşdur.* (Kınalızâde s. 252)

Bu düz kullanımlarının yanı sıra neşv ü nemâ ifadesinin bitkilerin gelişip büyümesini anlatmak amacıyla kullanıldığını da görmekteyiz. Özellikle *Safâyî Tezkiresi*'nde karşımıza çıkan bu kullanımlarla ilgili olarak Bitkiler bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir. Örnek olması bakımından birkaç kullanım aşağıda yer almaktadır:

Haylî: *Nihâl-i vücûdu ... mahrûsa-i Burûsa'dan neşv ü nemâ bulmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 178)

Enîs: *Nahl-i ser-sebz-i vücûdu ... mahmiyye-i Edirne'den neşv ü nemâ bulup* (Safâyî Tezkiresi s. 76)

Rahmî: *Gonca-i vücûdu gülşen-i Sîtânbül'dan neşv ü nemâ bulmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 233)

Râzî: *Gül-bün-i şādâb-ı vücûdu gülistân-ı Sîtânbül'dan neşv ü nemâ bulmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 247, 255)

Rıfkî: *Serv-bâlâ-yı vücûdu bostân-ı Sîtânbül'dan neşv ü nemâ bulmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 213)

2.8. Bedîdâr (Olmak)

Meydanda ve görünür durumda olan anlamında kullanılan bedîdâr, *Safâyî Tezkiresi*'nde doğmak fiilinin yerine kullanılan mecazî ifadelerden biridir. Bazen sadece bedîdâr olarak bazen de bedîdâr olmak şeklinde yer almaktadır:

Ülfetî-Emnî-Hâfız-Rehâyî-'İtrî-Feyzî-Fâyiz: *(Mahmiyye-i) İstânbûldan bedîdâr* (Safâyî Tezkiresi s. 66, 72, 153, 238, 398, 455, 487)

Cûdî-Zikrî-Nazîrî: *... 'den bedîdâr* (Safâyî Tezkiresi s. 150, 198, 591)

Dürri: *Şehr-i Vân'dan bedîdâr olmuşdur* (Safâyî Tezkiresi s. 189)

Sebzî: *Mahrûsa-i Burûsa'dan bedîdâr olup* (Safâyî Tezkiresi s. 273)

Tâlib- Güftî: *Mahmiyye-i ... 'dan bedîdâr* (Safâyî Tezkiresi s.364, 508)

3. Gerçek anlamıyla kullanılan örnekler

Klasik Türk edebiyatında şairler ve yazarlar, anlatmak istediği duyguyu ve düşünceyi çeşitli sanatlar kullanarak aktarmışlardır. Fakat bazen bir durumu veya duyguyu olduğu gibi ifade ettikleri de görülebilmektedir. Tezkireler taranırken doğum hadisesinin gerçek anlamıyla belirtildiği örneklere sıklıkla rastlanmıştır.

3.1. Mütevellid olmak, Tevellüd Etmek/Eylemek

Arapça kökenli bir kelime olan mütevellid; doğan, dünyaya gelen anlamını; tevellüd ise doğma anlamını taşımaktadır. Tezkirelerde madde başı şairin nerede doğduğuna dair verilen bilgi, yazarın isteğiyle herhangi bir sanata başvurulmadan aktarılmıştır:

Dervîş-i Dîger: *İstânbül'da ÓAşık Paşa maħallesiden mütevellid* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 196)

Şekîb Dede-'Arzî Dede: *... mütevellid* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 260, 343)

Edîb-i Dîger: *... mütevellid olup cânib-i güşâde-cevânibden zâhir ü hüveydâ olmuşlardır.* (Sâlim Tezkiresi s. 213)

Âzerî-Siyâhî-i Dîger-'Ulvî:... mütevellid olduğundan ... (Sâlîm Tezkiresi s. 226, 414, 517)

Hâzîm-Sadîk:... *tevellüd eyleyip* ... (Sâlîm Tezkiresi s. 275, 460)

Hâlis-Fehmî: ... *tevellüd edip* ... (Sâlîm Tezkiresi s. 298, 567)

Mevlânâ Âhî: ... *Nigbolî kaçâsında tevellüd itmiş* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 173)

Halîmî: *Nefs-i Kâstamonide tevellüd itmiş* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 175)

Subûtî: *Diyâr-ı Karamândan zühûr eylemiş* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 201)

3.2. Doğmak

Tevellüd etmek, mütevellid olmak fiillerinin Türkçe karşılığı olan doğmak aşağıdaki maddelerde kullanılarak, şairlerin nerede doğdukları yalın ve açık bir üslupla söylenmiştir:

Dervîş Niyâz: *Çonya'da bunlar toğdılar* (Esrâr Dede Tezkiresi s. 511)

'Ulvî-Fazlî: *Nefs-i İstanbulda toğmuş*... (Kühü'l-Ahbâr s. 318, 320)

Muhtârî: ... *nefs-i Edirne'de toğmuş* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 325)

Hudâyî: *İstanbulda toğup büyüştür.* (Kühü'l-Ahbâr s. 284)

3.3. Vücuda Gelmek/ Dünyaya Gelmek

Doğumu karşılayan bileşik fiillerden vücuda gelmek ve dünyaya gelmek fiileri tıpkı diğer iki maddede olduğu gibi sanattan uzak bir söyleyişle kullanılmıştır:

Rûhî: *Mezkûr Rûhî Bağdâd'da vücûda gelmenin* ... (Ahdî Tezkiresi s. 318)

Celâl Beg: ... *Manastırda vücûda geldi.* (Kühü'l-Ahbâr s. 298)

'Ârifî: *İstanbulda vücûda gelen* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 241)

Muhyî: *Nefs-i Nigdede vücûda gelüp* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 325)

Kemal-paşazâde: *Livâ-i Toğadda ze'amete müteferriğ iken dünyâyâ gelmişler a'ni mevlid-i mübârekleri Toğadda vâkı' olup* ... (Latîfî Tezkiresi s. 116)

3.4. Peydâ Olmak

Meydana gelmek anlamında olan peydâ olmak, bazen sadece peydâ şekliyle bazen de "peydâ olmak"ın çekimli haliyle karşımıza çıkmıştır. Bu ifade olabildiğince sade bir kullanımla yer almaktadır:

Rahmî: *Şandukatü'l-ma'ârif-i vücûdu hâkdân-ı İstânbül'dan peydâ* (Safâyî Tezkiresi s. 230)

Şehrî-Fethî-Fâyiz: *İstânbül'dan peydâ* (Safâyî Tezkiresi s. 318, 461, 487)

Hümâmî: *İzniğ nâm kaşabadan peydâ olmuş* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 124)

Mehdî: *Burusada peydâ olmuş* ... (Kühü'l-Ahbâr s. 145)

3.5. Hâsıl Olmak

Tezkirelerde yer alan doğum ibarelerinden bir diğeri "hâsıl olmak"tır. Meydana gelen, peyda olan anlamlarına gelen bu kelime grubu tezkirelerde doğmak fiilinin yerine kullanılmıştır:

Rahîmî: *Dürr-i girân-bahâ-i vücûdu ... mahrûsa-i İstânbül'dan hâsıl olmuş* (Safâyî Tezkiresi s. 235)

Sâlih: *Şehr-i Muşul'dan hâsıl olmuş* (Safâyî Tezkiresi s. 343)

'Uyûnî: *ÔAyn-ı vüçüd-ı safvet-nümûdu ...'dan cârî ve ...'dan hâsıl olmuş* (Safâyî Tezkiresi s. 426)

Şem'î: *... hâsıl-ı mehd-i şühûd ...* (Râmiz Tezkiresi s. 175)

Sonuç

Bu çalışma esnasında XVI., XVII. Ve XVIII. yüzyıllardan toplamda yirmi iki adet tezkire doğum ifadeleri bakımından taranmıştır. Bu tarama sonucunda XVI. yüzyıldan Sehî Bey, Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde; XVII. yüzyıl tezkirelerinde; XVIII. yüzyıl tezkirelerinden Mucib, Silahdar, Safvet ve Akif tezkirelerinde konuya uygun yeterli veriye ulaşılamamıştır. Bu tezkirelerde genellikle mevlidi, vatan-ı aslîsi, maskat-ı re'si gibi doğum yerinin belirtildiği kullanımlar mevcuttur. Doğum hadisesini anlatan ifadelere rastlanamamıştır.

Bu tezkireler dışındaki tezkirelere bakıldığında, en fazla malzemeye Safâyî, Sâlim ve Kınalızâde tezkirelerinde rastlanmıştır. Bunların yanında Beyânî, Râmiz, Gelibolulu Âlî, Belîğ ve Esrâr Dede tezkireleri de konuya uygun örnekler ihtiva etmektedir.

Doğum ile ilgili ifadeler listelendikten sonra bu ifadelerin bazılarının benzetme yoluyla kurulduğu, bazılarının mecazlarla kurulduğu ve bazı doğum ifadelerinin gerçek anlamıyla oluşturulduğu tespit edilmiştir. Özellikle Safâyî, Sâlim ve Kınalızâde tezkirelerindeki doğum ifadelerinin; zengin kelime hazinesi, güçlü bir muhayyile, yüksek sanat gücüyle oluştuğu gözlemlenmiştir. Bilindiği gibi manzum eserler metne akıcılık kazandıran redif, kafiye, vezin gibi unsurlarla bezenmiştir. Fakat mensur eserler bu unsurları ihtiva etmemektedir. Bu sebeple yazarlar sanatlı söyleyişler ve hayal gücüyle metne akıcılık ve estetik kazandırmaya çalışmaktadırlar. Tezkirelerdeki, genellikle ilk cümlede bulunan bu doğum ifadeleriyle metni renklendirmenin, okuyucunun ilgisini çekecek bir giriş yapmanın ve hüner göstermenin amaçlandığı düşünülmektedir.

Tezkire yazarları bu sanatlı söyleyişlerin içerisinde bazı ifadeleri mahlasla uyumlu olarak seçmeye özen göstermiştir. Madde başı şairin mahlasını meydana getiren kelime ile onun doğumunun anlatıldığı ifadelerdeki kelimeler benzer kökten gelme veya anlamca benzer olma bakımından birbirleriyle uyumlu olarak seçilmiştir. Böylelikle yazar bilinçli olarak seçtiği bu kelimelerle ahenk yakalamaya çalışmıştır. Örneğin:

Hâkî: *Salsâl-ı vüçûdî Latîfî kavli üzre hâk-i Kastamonudan sirişte olup* (Kınalızâde s. 323)

Rüknî: *... vâsıl-ı çâr-erkân-ı şühûd ...* (Râmiz Tezkiresi, s. 140)

Behçet: *... vâsıl-ı behçet-hâne-i şühûd ...* (Râmiz Tezkiresi, s. 43)

Şemsî: *Hürşîd-i vüçûdî matla'-ı şehr-i Burusadan tâli' ü rahşân olan* (Kınalızâde s. 474)

Tezkirelerdeki doğum ifadelerinin içinde en fazla kullanılan ifadenin zuhûr etmek/eylemek olduğu görülmüştür. Ortaya çıkmak anlamına gelen bu bileşik fiilin doğmak fiilinin yerine tercih edildiği tespit edilmiştir.

Bunlara ek olarak bazı kullanımların/metaforların sadece bir tezkireye özgü olmasına karşın bazı ifadelerin birden fazla tezkirede aynı şekilde var olduğu saptanmıştır. Örneğin; doğum için kullanılan kuş ve su metaforu sadece Safâyî'nin tezkiresinde yer alırken, vâsıl olmak fiili sadece Râmiz Tezkiresi'nde bulunmaktadır. Bunun aksine gök cisimleriyle ilgili benzetmeleri birden fazla tezkirede görebilmek mümkündür. Buna ek olarak bazı tezkirelerde aynı ifadelerin farklı farklı maddelerde

kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, çok fazla madde başı şair olmasından dolayı yazarın tekrara düştüğünü göstermektedir.

İncelenen tezkirelerdeki doğum ifadelerinin sayıca çok olmaması, var olan doğum ifadelerinde tarihe hiç rastlanmaması bazı çıkarımlar yapılmasına neden olmaktadır. Öncelikle Klasik Türk edebiyatının şekillenmesinde büyük rol oynayan tasavvufta; doğumun, zâhir âlemle olan ilişkisi sebebiyle ön planda tutulmadığı bilinmektedir. Bu sebeple Klasik Türk edebiyatında da doğumun tıpkı tasavvuftaki gibi arka planda kaldığı düşünülmektedir. Ayrıca dönemin şartları dikkate alındığında, özellikle doğum tarihleriyle ilgili birtakım bilgi eksikliklerinin olabileceği varsayılmıştır.

Klasik Türk edebiyatı; Kur'ân-ı Kerîm, peygamberler, hadisler, tasavvuf, kozmografya, önemli şahıslar, halk kullanımları, hayvanlar, bitkiler gibi birçok kaynakla beslenen köklü bir edebiyattır. Bu kaynaklardan bazen biri bazen de birden fazlası eserlerde kendini göstermektedir. Tezkirelerde görülen doğum metaforlarının da bu kaynaklarla beslendiği, bu kavramların benzetme yoluyla doğumla ilişkilendirildiği görülmüştür.

Sonuç olarak; klasik edebiyatta şairleri tanımlarken çok da dikkat edilmeyen doğum; sanatlı söyleyişlerle ön plana çıkarılmış, okuyucunun estetik zevkine hitap etmiştir ve bu üslup ile de metne akıcılık kazandırılması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. (1999). *İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-asar li Zeyli Zübdetü'l-eş'ar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Açıkgöz, N. (1982). *Riyazü'ş-Şu'ara-Riyazî Mehmed Efendi*. 30.06.2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Altun, K. (1997). *Mustafa Mucib-Tezkire-i Mucib*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayram, Y. (2007). Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler, *Turkish Studies*, 2(4), 209-219
- Canım, R. (2000). *Latîfî-Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. 30.06.2022 tarihinde, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Canım, R. (2021). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2015). *Kuş Dili*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Coşkun, AO. (1985). *Seyrekzâde Mehmet Âsım, Zeyl-i Zübdetül-eş'âr*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Duran, R.; Çeçen, H. (2016). *Tezkire-i Silahdâr-zâde (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Erdem, S. (2013). *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erdem, S. (1994). *Ramiz Âdâb-ı Zurafâ, İnceleme-Tenkidi Metin-İndeksli Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Eyduran, A. (1999). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. 30.06.2022 tarihinde, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Genç, İ. (2000). *Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Güneş, Ö.; Yeşil, A.; Öğreten, N. (2019). Hüsn ü Aşkta Anlam Çeşitliliği Yönünden Kuşlar, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 239-260.
- Güzel, B. (2012). *Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve "Nuhbetü'l-Asâr min Ferâidi'l Eş'âr" İsimli Şair Tezkiresi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnce, A. (2005). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Salim Efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İpekten, H.; Kut, G.; İsen, M.; Ayan, H.; Karabey; T. *Sehî Beg Heşt Bihîşt*, 30.06.2022 tarihinde https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=38E9F7F625CF21503E079C227F7171127801F7389C194C7FE15F9BB600CF5DA5 adresinden erişildi.
- İsen, M. (1994). *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı, (Tenkidli Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, M., Kılıç, F., Aksoyak, İH., Eyduran, A., Durmuş, M. (2009). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kapal, N. (2013). Zâtî Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(24), 160-170.
- Kayabaşı, Bekir (1997). *Kafzade Faizî'nin Zübdetü'l-eşarı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kılıcı, M. (2001). *Enderunlu Mehmet Akif Mirat-ı Şi'r*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşairü'ş-Şu'ara, İnceleme-Tenkitli Metin*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kızıldaş, M. (2018). Belîğ Tezkiresinde Şairlerinin Ölümünün İfade Edilişi, *Turkish Studies*, 13(28), 553-577.
- Kurnaz, C. (1992). Bülbul, TDVİA. 30.06.2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulbul> adresinden erişildi.
- Kut, G. (1978). *Heşt Bihîşt, İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*, Harvard.
- Onay, AT. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, MAY. (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sungurhan Eyduran, A. (2008). *Beyânî Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yazar, İ. (2013). Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslup Üzerine Bir inceleme, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 457-466.

Yılmaz, K. (2001). *Güftî ve Teşrifatü'ş-Şu'arâ'sı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Zavotçu, G. (2009). *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.